

УДК 330.14.01 **Круш П.В.**
канд. економ. наук, професор
Мастюк Д.О.

Національний Технічний Університет України «КПІ»

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ КОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

THE EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO DEFINITION OF ENTERPRISE CAPITAL ESSENCE.

Стаття присвячена питанню еволюції підходів до трактування сутності економічної категорії «капітал», а також розвитку теорій капіталу та вивченню його складових. У ретроспективі проаналізовано ключові дефініції сутності капіталу і його змісту різними вченими-економістами на всіх етапах розвитку економічної думки: від класичної школи до неокласиків та інституціоналістів; визначено спільні риси щодо трактування сутності категорії «капітал» на сучасному етапі розвитку економічної науки та практики. Уточнено визначення категорії «капітал». Досліджено основні характеристики капіталу і визначено, що ключовими є обіговість, дохідність, ризиковість та періодичність використання. Систематизовано функції капіталу підприємства, до яких запропоновано відносити стартову, гарантійну, захисну, регулюючу та репрезентуючу. Досліджено та структуровано форми капіталу, а також джерела його формування на підприємстві. В рамках даної статті було акцентовано увагу саме на еволюції розуміння капіталу в процесі розвитку економічних відносин між ринковими агентами, диференціації його форм, функцій та джерел в сучасних умовах ведення господарської діяльності як основи для удосконалення механізмів управління капіталом, його структурою і розмірами.

Ключові слова: капітал, теорія, підхід, характеристика капіталу, функції капіталу, форми капіталу, еволюція.

Статья посвящена вопросу эволюции подходов к трактованию сущности экономической категории «капитал», а также развитию теорий капитала и изучения его составляющих. В рамках ретроспективы, проанализированы ключевые дефиниции сущности капитала и его содержания разными учеными экономистами на всех этапах развития экономической мысли: от классической школы до неоклассиков и институционалистов; определены общие черты относительно трактований сущности категории «капитал» на современном этапе развития экономической мысли и практики. Уточнено определение категории «капитал». Исследованы основные характеристики капитала и на этом основании определено, что ключевыми являются оборотность, доходность, рискованность и периодичность использования. Систематизированы функции капитала предприятия, к которым относятся стартовая, гарантийная, защитная, регулирующая и репрезентативная. Исследовано и структурировано формы капитала, а также источники его формирования на предприятии. В рамках данной статьи было акцентированно внимание именно на эволюции понимания капитала в процессе развития экономических отношений между

рыночными агентами, дифференциации его форм, функций и источников в современных условиях ведения хозяйственной деятельности как основы для улучшения механизмов управления капиталом, его структурой и размерами.

Ключевые слова: капитал, теория, подход, характеристики капитала, функции капитала, формы капитала, эволюция.

The article is devoted to the evolution of treatments' approaches of such economic category essence as "capital", and development of theories that determines capital and investigate its components. Within retrospective view, the research have analyzed the crucial definitions of capital essence and its meanings provided by different scholars on all stages of economic thought development: from classic school of political economy to representatives of neoclassicism and institutionalism; the similarities of contemporary treatments were determined. The definition of capital was specified. The paper has investigated main characteristics of capital and defined that the relevant are specific rotation, profitability, riskiness and periodicity of usage. The functions of the enterprise capital were systematized, which includes starting function, guarantee, protective, regulative and representative functions. The forms of capital and sources of its formation at the enterprise were investigated and structured. Within the hereby research paper the accent was made particularly on the evolution process of capital understanding during the all period of economic relationship development, on the differentiation of its forms, functions and sources considering modern conditions of economic activity, as a basis for improving the capital management mechanisms, its structure and amount.

Key words: capital, theory, approach, characteristics of capital, functions of capital, forms of capital, evolution.

Вступ. Розвиток економічної думки протягом багатьох століть охоплював різні аспекти економічних відносин, як теоретичного, так і прикладного характеру. Одним з таких питань, яке поставало перед вченими та в цілому перед людством, було питання капіталу: його сутності, структури, форм і функцій тощо.

Наразі у економічній науці представлено значну кількість теоретичних концепцій зарубіжних і вітчизняних авторів щодо визначення економічної категорії «капітал». До вітчизняних дослідників, які звертають увагу на проблематику капіталу можна виділити В.Д. Базилевича, І.А. Бланка, І.В. Ліпсіца, Г.О. Крамаренко, Н.П. Мацелюха тощо. З поміж сучасних зарубіжних дослідників значний внесок у розвиток теоретичних і практичних положень щодо теорії капіталу, його структури і методології оцінки зробили такі як Дж. Нітзан, Ш. Біклер, С. Майерс, Р. Брелей, С. Брю, К. Макконелл та інші.

На сьогоднішній день трактування капіталу включає в себе сприйняття останнього і як фактору виробництва, і як грошового ресурсу, і як часу, і як праці тощо. В той же час відсутнє чітке структурування теоретичних аспектів стосовно капіталу, що може бути покладено у основу вдосконалення практичних механізмів управління ним, та, в свою чергу, дозволить більш ефективно управляти ресурсами підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є ґрунтовне дослідження теоретичних положень та підходів щодо визначення сутності капіталу

підприємства, структуризації його основних форм, характеристик і функцій, визначення основних джерел формування капіталу підприємства.

Методологія. У процесі дослідження було використано *абстрактно-логічний метод* – при узагальненні поняття капітал, його функцій, характеристик, форм та формулювання висновків, а також *метод індукції і дедукції* – для одержання певних умовиводів виходячи з аналізованої теоретичної бази та розширення знань; *метод порівняння і систематизації* – для визначення окремих ознак елементів, їх порівняння та зведення у певні групи за подібністю даній ознаці.

Результати дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить, що категорія «капітал» була і є предметом вивчення багатьох наукових шкіл та напрямів: фізіократів, представників класичної школи, марксистів, неокласиків, інституціоналістів тощо. Тобто капітал є досить багатогранною категорією за своєю сутністю і сучасна економічна думка трактує його, відображаючи при цьому розвиток людства та еволюцію товарного виробництва, усієї сукупності соціально-економічних відносин.

Вперше змістовне визначення «капіталу» надав засновник класичної англійської школи політекономії А. Сміт, який запропонував розуміти його як «сукупності тих запасів, від яких очікується одержання прибутку та які використовуються для подальшого виробництва продукції» [2].

В свою чергу, К. Маркс у роботі «Капітал» вказує на те, що капітал це [4]: по-перше, гроші одержані від продажу певного товару, придбаного раніше, з врахуванням додаткової вартості. При цьому зазначається, що капітал формується у процесі $G - T - G'$, де економічна форма на початку і в кінці процесу одна і та ж – гроші, проте різниця спостерігається в кількості грошей. Відтак, капіталом є гроші на стадії G' , який включає авансовану вартість та додаткову вартість або прибуток; по-друге, самозростаюча вартість або ж такі виробничі відносини, які формуються при капіталістичному виробництві, за яких капіталіст експлуатує та монополює привласнює неоплачену працю найманих робітників.

Для більш глибокого вивчення категорії «капітал» доцільно провести узагальнення його ретроспективних трактувань у економічній думці (табл. 1) та провести порівняльний аналіз з розумінням його сутності сучасними економістами. Оскільки перші спроби описати поняття «капітал» були зроблені класиками економічної думки – зробимо перший акцент саме на трактуванні А. Сміта.

Таблиця 1

Сутність капіталу на різних етапах еволюції економічної теорії

Прихильники	Трактування сутності капіталу
1	2
А. Сміт[2]	сукупність тих запасів, від яких очікується одержання прибутку та які використовуються для подальшого виробництва продукції;
Ж.Б. Сей[8]	один з основоположних елементів, який формує виробничі фонди, що в сукупності з працею та землею створює блага нації та національне багатство;
Дж. Стюарт Мілль[8]	результат минулої праці, що виражається у вигляді нагромаджених продуктів призначених для виробництва;
К. Маркс[4]	самозростаюча вартість, що приносить додаткову вартість; такі виробничі відносини, які формуються при капіталістичному виробництві, за яких капіталіст експлуатує та монополює привласнює неоплачену працю найманих робітників;
О. фон Бем-Баверк[2]	сукупність проміжних продуктів окремих стадій «непрямого циклу» виробництва; акцентував увагу на дохідності капіталу з урахуванням часу;
Й. Шумпетер[9]	капітал виступає економічним ресурсом – «купівельною силою» - для залучення необхідних засобів виробництва, з метою забезпечення науково-технічного прогресу суспільства;
А. Маршалл[5]	сукупність засобів виробництва, що формують його подальшу передумову. Головна властивість – генерація доходу в залежності від продуктивності факторів виробництва та їх відносної рідкості;
Дж. БейтсКларк[9]	запас виробничих благ, що вирізняються фізичною продуктивністю та є фундаментальною основою виробництва;
Дж. Мейнард Кейнс[6]	таке багатство, яке здатне приносити дохід. Капітал формується з багатства за умови перевищення доходу над банківським відсотком;
І. Фішер[5]	дисконтований дохід від капіталовкладення, що формується незалежно від сфери та характеру діяльності.

З наведеної таблиці видно, що капітал як матеріально-речовий ресурс розглядався такими вченими, як А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Дж. Мілль, О. Бем-Баверк, А. Маршалл, Дж. Кларк тощо; капітал, як відносини і як самозростаюча вартість розглядався К. Марксом. Водночас, Й. Шумпетер і І. Фішер враховували безпосередньо економічну складову капіталу і вивчали його не лише як гроші власника, а і як капіталовкладення, здатне приносити дохід.

Не дивлячись на різноманітність думок вчених, можна узагальнити поняття «капітал» як таке багатство, яке створюється відповідною працею, використовується в подальшому виробництві товарів та послуг і приносить дохід його власникові.

Таким чином, головною особливістю капіталу є процес його обігу з метою одержання прибутку. Саме цей аспект розглядався в праці К. Маркса «Капітал». На його думку: «...повна форма процесу, що розглядається, виражена таким чином: $G - T - G'$, де $G' = G + \Delta G$, тобто дорівнює сумі початкової авансованої вартості та деякого приросту. Цей приріст, або надлишок над початковою вартістю, називається додатковою вартістю. Таким

чином, початково авансована вартість не тільки залишається в процесі обігу, але і збільшується на розмір додаткової вартості. І саме цей рух перетворює її в капітал... Оборот коштів в якості капіталу – є самоціль, так як зростання вартості відбувається в рамках цього руху. Тому рух капіталу не знає меж» [4].

У першій половині 20-го ст. І. Фішером було запропоноване трактування капіталу як «всеосяжного» та такого, що включає в себе всі блага, що приносять дохід протягом певного проміжку часу незалежно від напрямку застосування та сфери діяльності [5]. Тобто капітал став розглядатись як базова та системо-утворююча категорія економічної науки і практики господарювання на всіх рівнях функціонування економічної системи. Проте, оскільки первинною ланкою економіки виступає підприємство (суб'єкт господарювання), то категорія капітал, у першу чергу, відображає особливості його функціонування у процесі суспільного відтворення.

Загальне визначення сутності економічної категорії «капітал» сучасними економістами виходить з вказаних положень та дає можливість розробляти власні концепції до розуміння даної економічної категорії та структури капіталу підприємства.

Можна надати досить велику кількість сучасних дефініцій капіталу, проте зосередимося на декількох з них та врахуємо досвід як вітчизняних вчених, так і іноземних (табл. 2).

Таблиця 2

Трактування сутності поняття «капітал» сучасними вченими-економістами

Автор	Визначення
1	2
Абалкін Л.І. [1]	те, що здатне приносити дохід, чи ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг; вкладене в певну діяльність джерело у вигляді засобів виробництва;
Бланк І.А. [2]	сукупна вартість засобів, представлених у матеріальній, грошовій та нематеріальній формах, що інвестована у формування активів;
Балабанов І.Т. [8]	та частина фінансових ресурсів, яка випущена в обіг у вигляді грошей, а також сума прибутку, що приносять дані гроші;
Ліпсіц І.В. [2]	весь промислово-технічний апарат, який був створений з природних ресурсів людством для розширення можливостей виробництва необхідних їм благ;
Мацелюх Н.П., Максименко І.А. [5]	авансована самозростаюча вартість; вкладання, що приносять дохід;
Мочерний С.В. [5]	система відносин економічної власності, за яких зняття праці та інші об'єкти власності дають змогу власникам зняття привласнювати частину чужої неоплаченої праці у всіх сферах суспільного відтворення;

Крамаренко Г.О., Чорна О.Е. [3]	фінансові ресурси, за допомогою яких організовується господарська діяльність, а також, які використовуються в господарському процесі з метою одержання прибутку;
Катан Л.І. [3]	це запас благ у формі грошових коштів і капітальних товарів, що залучаються в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах;
Брю С., Макконелл К. [1]	ресурси, створенні в результаті процесу виробництва та використовуються для виробництва товарів і послуг; товари, які безпосередньо не задовольняють потреби людини: інвестиції, засоби виробництва;
Нітзандж., Біклер Ш. [12]	така сукупність кількісно вираженого фінансового фонду та фізичних засобів, які характеризуються певними якостями, що направлена на одержання доходу;
Брелей Р., Майерс С. [11]	сукупність фінансових інструментів, випущених у вільний обіг та підкріплених реальними активами, що здатні приносити дохід;

Узагальнимо, що в процесі розвитку економічної думки підходи до визначення сутності капіталу ґрунтувались на розумінні останнього як: 1) фактору виробництва у вигляді запасів, результатів праці тощо; 2) суспільних відносин, сформованих в процесі виробництва та обміну; 3) фінансово-економічного ресурсу у вигляді грошей, здатного приносити дохід у вигляді відсотка. Тобто історично можна виділити такі основні підходи до вивчення капіталу (рис. 1).

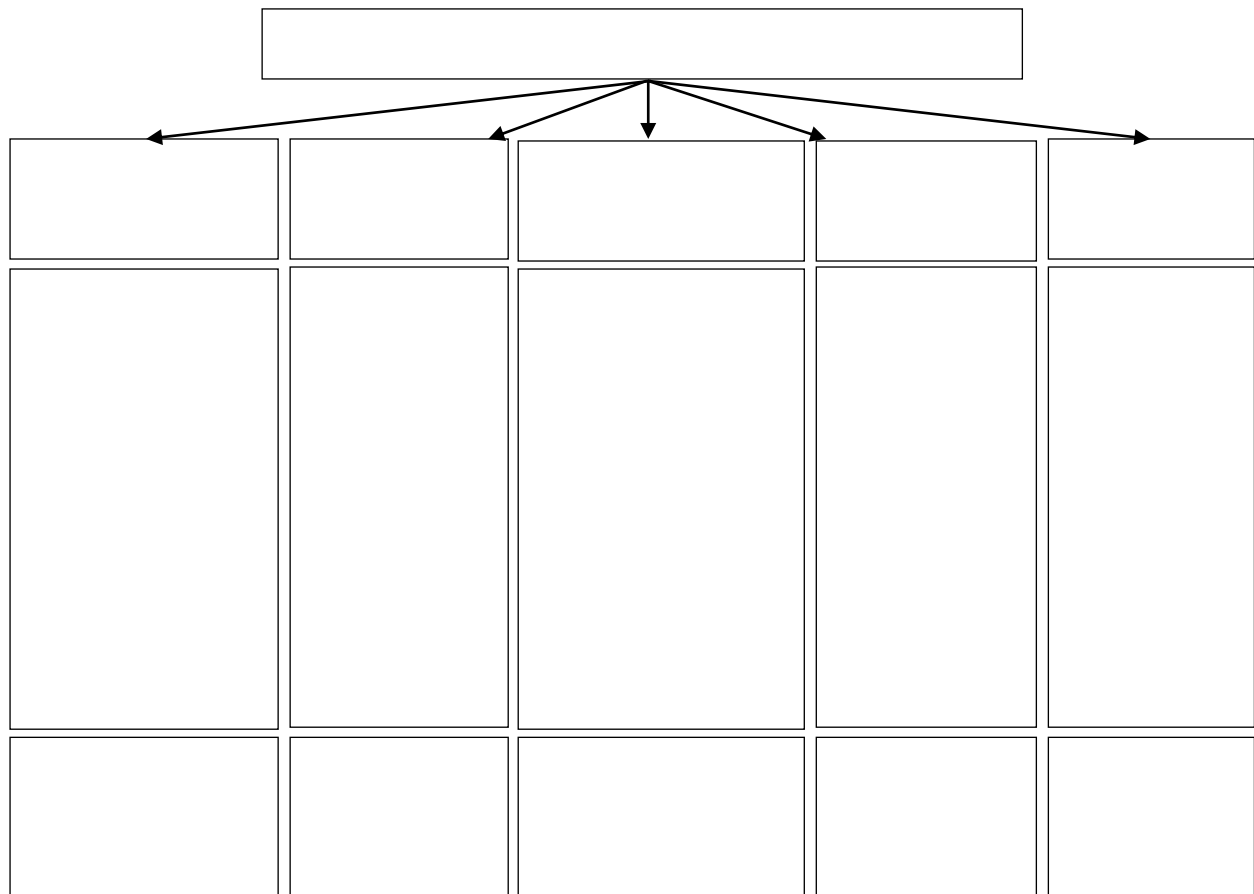

Рис. 1. Підходи до визначення сутності капіталу

** складено автором на основі [1-12]*

Як свідчить рис. 1., історично, розвиток концепцій до визначення сутності капіталу відбувався від предметно-функціонального до грошового підходу. Протягом даного періоду вчені відштовхувались від попередніх поглядів на капітал та, скоріше, доповнювали ніж формували нові теоретичні положення. Кожен з них формулював своє бачення капіталу оперуючи однією або декількома його властивостями. Проте, в силу того, що універсальним визначником вартості на поточному етапі розвитку економічних відносин виступають гроші – існує сенс для доповнення грошової концепції трактування капіталу. Від початку господарської діяльності капітал приймає грошовий вираз, а в процесі кругообігу проявляється у різних його формах: ресурсах, запасах, виробничих засобах, фондах, результатах діяльності. Таке розуміння сутності капіталу у процесі еволюції вказаних підходів характеризує також і джерелата процес його формування, структуру.

Проаналізувавши широку базу визначень категорії «капітал» [1-6, 8-10] можна зробити такі висновки:

1) не дивлячись на різноманітність трактувань капіталу, основні підходи – які визначають його сутність – залишаються актуальними і на сьогоднішній день, а саме це: предметно-функціональний, соціально-економічний, грошовий, часової концепції та капіталовкладення;

2) основний акцент дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, робиться на таких характеристиках капіталу, як його постійний обіг та дохід, який він приносить;

3) спостерігається різниця у принципах досліджень вітчизняних і зарубіжних економістів. Тобто, в зарубіжній літературі «капітал» розуміється, як чітко уніфікована категорія і дослідники не намагаються внести корективи у вже існуючі трактування – основна мета полягає у глибокому аналізі попередніх досліджень. В той час, як вітчизняні економісти намагаються внести у визначення власне розуміння даної категорії.

Даний аналіз дає змогу зрозуміти, що категорія «капітал», за своєю сутністю, є досить широка, що підтверджує велика кількість інтерпретацій його визначення. Якщо провести узагальнення та уточнення даної категорію, то можна зазначити, що капітал – це економічний ресурс, який формується з джерел утворення та сукупності різноманітних основних і оборотних засобів підприємства, які мають вартість, підпорядковується власникові, спрямований на виробництво та визначається такими характеристиками, як: обіговість, дохідність, ризиковість та періодичність використання. Він виступає у вигляді сукупності усього, що має вартість: вкладення, праця, інформація, інтелектуальна власність, основні і оборотні фонди тощо – тобто те, що

визначає процес господарської діяльності ринкового суб'єкта та формує умови для цього процесу, а також проміжні форми і результати даної діяльності.

Капітал, як і будь-яка економічна категорія, визначається певними характеристиками, які значно впливають на ведення виробничо-господарської діяльності будь-якого суб'єкту господарювання і розкривають його глибинний зміст. До таких характеристик відносяться [3, 5, 12]:

- капітал виступає одним з основних факторів виробництва;
- капітал, як фінансовий ресурс підприємства, характеризується певним рівнем дохідності та рівнем ризику;
- капітал – це основне джерело генерації добробуту власників виходячи з рівня доходності і ризику;
- капітал визначає власну середньозважену вартість, а також ринкову вартість підприємства;
- динаміка зміни капіталу визначає ефективність господарської діяльності підприємства.

Наведені характеристики дають змогу сформуванню ряд функцій капіталу підприємства (суб'єкта господарювання). Крамаренко Г.О і Чорна О.Є. визначають такі як [3]:

- 1) фінансова функція;
- 2) виробнича функція;
- 3) функція відтворення;
- 4) накопичення;
- 5) інвестування;
- 6) функція вартісної оцінки.

Присолова С.П. та Вовченко О.С. обмежуються лише трьома функціями капіталу, а саме [9]: захисною, оперативною та регулятивною. В свою чергу Терещенко О.О. формує широкий перелік функцій капіталу, який включає в себе функції [10]: 1) заснування; 2) відповідальності; 3) захисту; 4) фінансування та ліквідності; 5) управління дивідендами; 6) розподілу майна; 7) управління та контролю; 8) рекламна функція. Виходячи з наведених характеристик капіталу можна уточнити відповідні його функції (табл. 3).

Таблиця 3

Функції капіталу підприємства

Функція	Сутність
1	2
Стартова функція	капітал виступає стартовою ланкою у започаткуванні та веденні господарської діяльності підприємства;
Гарантійна функція	капітал підприємства виступає кредитним забезпеченням для кредиторів. Розмір і структура капіталу впливають на розмір збитків, які здатне понести підприємство у критичній ситуації;
Захисна функція	включає в себе забезпечення життєдіяльності підприємства,

	фінансування діяльності та забезпечення ліквідності, забезпечення незалежності від кредиторів;
Функція регулювання	дана функція покриває формування дивідендної політики, управління і контроль за діяльністю власників, формуванням резервних фондів і реінвестиціями, кадрову політику тощо;
Функція репрезентування	капітал визначає ступінь довіри до підприємства з боку кредиторів, інвесторів, клієнтів та інших контрагентів.

** уточнено автором на основі [7, 10, 11]*

Наступним кроком у виявленні та уточненні сутності капіталу є систематизація існуючих форм капіталу в залежності від різних критеріїв групування (рис. 2). Слід також відмітити, що капітал підприємства одночасно включає в себе усі наведені характеристики і не може бути віднесеним лише до одної або декількох груп.

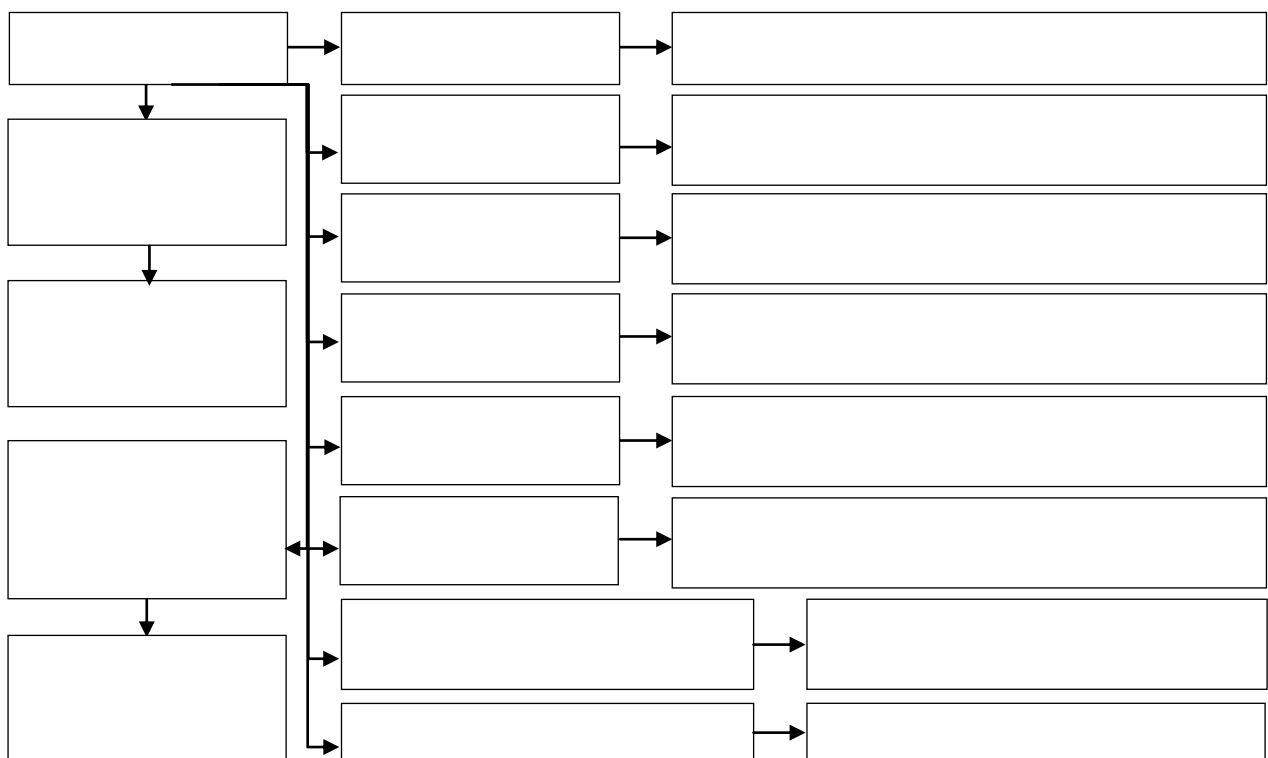

Рис. 2. Систематизація форм капіталу за критеріями групування
** складено автором на основі [2, 6, 7]*

Така структура узагальнено відображає усі форми капіталу, які широко використовуються підприємством в процесі господарської діяльності. Деякі форми капіталу визначають відповідні джерела фінансування. Такими

джерелами фінансування є власні або запозичені, тобто формують власний та запозичений капітал (рис. 3).

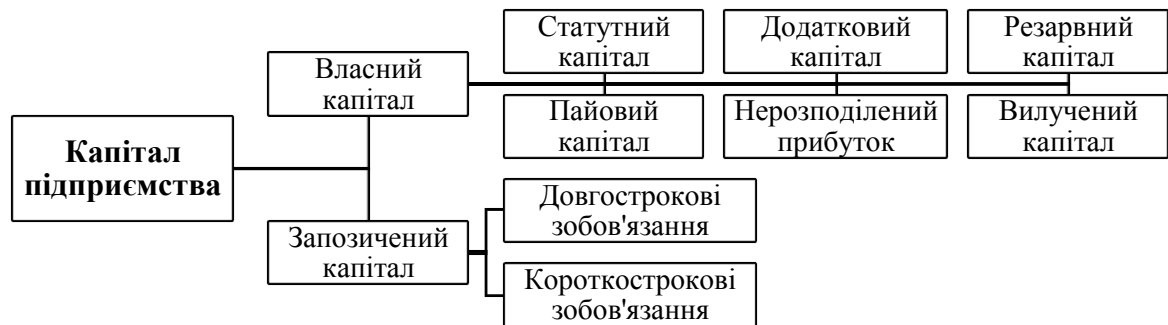

Рис. 3. Джерела фінансування капіталу підприємства

* складено автором на основі [8]

Власний капітал – це джерела, внесені засновниками підприємства, з метою фінансування його діяльності, розмір реінвестицій, сформованих з накопиченого прибутку, а також дарчий капітал. В свою чергу власний капітал (власні джерела фінансування) включає в себе: статутний, пайовий, додатковий, резервний і вилучений капітали, а також суму нерозподіленого прибутку.

Запозичений (позиковий) капітал – це зовнішні джерела сформовані з банківських кредитів, облігаційних позик, позик фінансових компаній, різного роду кредиторської заборгованості, лізингу, податків, комерційних паперів тощо. Поділяються на довгострокові зобов'язання і короткострокові зобов'язання. Зазначені джерела фінансування діяльності підприємства складають базу для формування структури капіталу і являють собою загальний капітал фірми.

Таким чином, у сукупності визначені сутнісні властивості та риси, структура, його форми, джерела та функції закладають основи більш глибокого розуміння змісту капіталу.

Висновки. У процесі дослідження *дістав подальшого розвитку* понятійно-категоріальний апарат теорії капіталу у частині уточнення поняття «капітал», який, на відміну від наявних, запропоновано трактувати як економічний ресурс, який формується з джерел утворення та сукупності різнорідних основних і оборотних засобів підприємства, які мають вартість, підпорядковується власникові, спрямований на виробництво та визначається відповідними характеристиками (обіговість, дохідність, ризиковість, періодичність використання) і у сукупності у процесі кругообігу покликаний реалізувати стартову, гарантійну, захисну, регулюючу та репрезентативну функції. Запропоноване визначення сутності капіталу та його функцій не лише відображає еволюцію змісту даної економічної категорії, а і орієнтоване

на розкриття значення капіталу у процесі функціонування підприємства протягом усього життєвого циклу.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у системному ретроспективному аналізі теорій капіталу, їх структуруванні за відповідними підходами та визначенні на цій основі тих особливостей капіталу, які виступають ключовими не лише у контексті побудови сучасної теорії капіталу, а і формування відповідних механізмів управління ним. Аналогічну теоретичну і практичну роль виконують систематизація форм капіталу і джерел його фінансування. Зокрема, обґрунтовано, що капітал на початковому етапі (залучення) розглядається саме як фінансовий ресурс. В процесі господарської діяльності він приймає різні форми (основні, оборотні засоби, інвестиційні активи, грошові вкладення тощо), проте на кінцевому етапі кругообігу повертається до власника у формі грошового прибутку – він в свою чергу виступає оновленим капіталом, який повторно вводиться до процесу господарської діяльності і, таким чином, забезпечує не лише процес відтворення діяльності підприємства, його ресурсів, компетенцій тощо, а й увесь процес суспільного відтворення (уводить у дію і підтримує взаємодію між виробництвом, обміном, розподілом і споживанням).

Вперспективних подальших наукових розробках за даним напрямом можуть бути досліджені основні напрями формування комплексної теорії капіталу та формування на цій основі теоретичних, методичних і прикладних положень щодо механізмів управління капіталом, його структурою і розмірами.

Література:

1. Абалкин Л.И. Экономическая энциклопедия. / Л.И. Абалкин.– М.: Издательство «Экономика», 1999. – 780 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: «Знання-Прес», 2008. – 719 с.
3. Крамаренко, Г.О. Фінансовий менеджмент [Текст]: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна; Дніпропетровський ун-т економіки та права. – К.: «ЦНЛ», 2006. – 520 с.
4. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии[Текст]: Том 1, книга 1: процесс производства капитала. Отел второй, глава четвертая: превращение денег в капитал. / К. Маркс. – М.: «Политиздат», 1983. – 737 с.
5. Мацелюх Н.П.Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка [Текст]: Навч. посіб. 2-ге вид. перероб та доп. / Мацелюх Н.П., Максименко І.А. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 382 с.
6. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств, четверте видання: Підручник / За ред. професора А.М. Поддєрьогіна – К.: КНЕУ, 2002.
7. Прасолова С. П.Банківські операції [текст]: навч. посіб. та практ. / П 70 С. П. Прасолова, О. С. Вовченко– К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 568 с.
8. Савицька В.Г. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. 3-те видання, випр. і доп. / В.Г. Савицька. – К.: «Знання», 2007. – 668 с.

9. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія. [Текст]: навч. посіб. / А.В. Сірко – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 416 с.
10. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання [Текст]: Навч. посібник. / О.О. Терещенко — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
11. Brealey R.A. Principles of Corporate Finance, 10th edition. / R.A. Brealey, S.C. Myers. – 969 p. – 2011.
12. Nitzan, Jonathan. Capital as power: a study of order and creorder / Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler. – 438 p. cm.